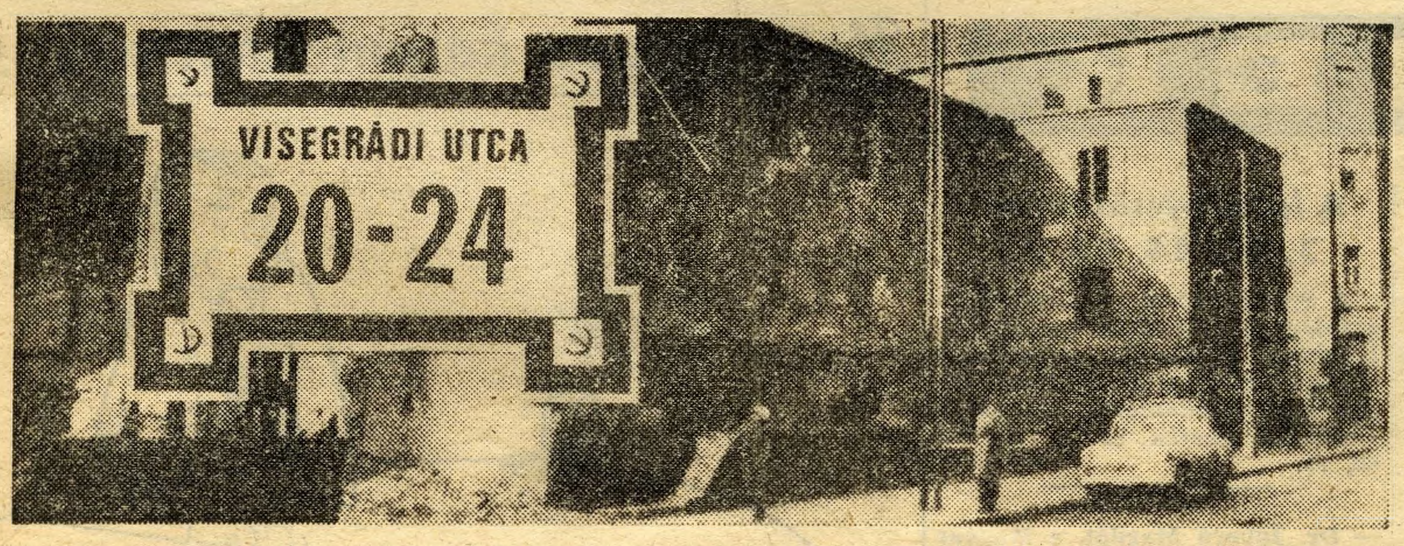

A Visegrádi utca 20—24. számú „munkáslak”-ot 1869-ben építették a Magyar Általános Hitelbank megbízásából. Utoljára 1926-ban cserélt magánkézben gazdát, amikor a Légrády testvérek (Légrády Nyomdai Műintézet, a Pesti Hírlap tulajdonosai) vásárolták meg. A két évtizedben, míg birtokolták a házat, a lakbérekből származó bevételük meghaladta a másfél millió pengőt.

Bár a ház Budapest egyik központjában, az Új-Lipótvárosban foglal helyet, sohasem lakott benne a tulajdonos. Lakásainak méretei, a függőfolyosók és az alig egyméteres, leginkább a vasúti állomások marhaterelő karámjaira emlékeztető lépcsőháza, a parányi udvart körbefogó börtönrendszerű elhelyezési viszonyok, a fényes nappal is vidáman randalírozó patkányok háztulajdonosi lakhatásra alkalmatlanná tették az épületet.

1948-ban állami kezelésbe, majd az 1952/4. törvény alapján állami tulajdonba került a ház. Ma már mindössze alig egyhetede áll: a többit lebontották.

Harminc évvel ezelőtt, 1936-ban *Bálint György*, a fiatal, de már jó nevű újságíró és publicista riportot készített a ház lakóiról: viszonyaikról, gondolkodásukról, helyzetükről igyekezett képet adni. Majd egy emberöltő elteltével ugyanezzel a szándékkal látogatott el a ház maradékába, 22 lakásba az újságíró.

1936.

„A ház lakói rendszerint rémülten tekintenek a belépőkre. Az egyik tömeglakásban, ahová bementünk, egy fiatal nő, aki pokrócba burkolózva feküdt az ágyneműtlen ágyon, felkiáltott: »Jaj, Istenem!« Egy másik lakásban a családfő nyugtalanul fordult felém: »Mi történik most velünk, kérem?« Az első pillanatban mindenütt a megaláztatásban élők, a kiszolgáltatottak és védtelenek pillantása fogadja az idegeneket.”

1966.

— Aztán ügyesen írjon rólunk, különben megkeressük — mondja tréfásan Czakó István, a házbizalmi, beszélgetés közben. Ügyesen: gondolom, ez annyit is jelent, igazat, jót. Különben megkeressük: ha komolyan mondaná, ha szavait nem kísérné szeme vidám hunyorítása, az előlegezett bizalom mosolygó szívélyessége, hát... tudnivaló, hogy mit jelentene.

Az általam látottak közül a legrosszabb viszonyok között Broskó Lajosék élnek, azt hiszem, a legkisebb helyen is a házban. Lakószobájuk kettő és félszer kettő és fél méter: egy másik egyszoba-konyhás lakás különbejáratúvá falazott része.

Broskó vasárnap délelőtti kényelemben, valami munkaruhafélében ül az udvaron és az újságot olvassa. A házmestert keresem: útba igazít. Szívélyessé csak akkor válik magatartása, mikor megtudja, miért jöttem, és megfelelőképpen leigazol. Portás egyébként. Addig — a kötelező udvariasság megtartásával ugyan, de — jó adag tartózkodás észlelhető viselkedésében.

Általában ez a tartózkodás jellemző a ház lakóira. Ebben a házban az igazi igazolványt mindenki az első percekben állítja ki magáról. Vizsla szemek figyelik a belépőt, a körülmények miatt érzett sajnálata nem hordoz-e magában akármi csekély mértékű vállonveregető indulatot.

1936.

„A délutáni és esti órákban megtelnek az egyszoba-konyhás lakások. Hazajönnek a családtagok és az albérlők. Otthon még mindig a legolcsóbb... ülnek a vaságyakon és szalmazsákokon. Így töltik a hétköznapi estéket, és így töltik a vasárnapokat. Egy huszonkét éves tollgyári munkás... tollat válogat óránként negyven fillérért. Ez a fiatalember egyébként kőműves, de a szakmájában csak elvétve jut munkához.”

1966.

Az első pillantásra is jól látható anyagi helyzetüket tekintve, a ház két részre oszlik: a nyugdíjkorhatár körül, de inkább túl levő lakókra, és azokra, akik magukkal, családjukkal együtt „még bírják a munkát”.

A legdöntőbb különbség a két csoport között gondolkodásukban és mindenekelőtt saját helyzetük megítélésében van. Az idősebbek, a jelenleg is szerényebb viszonyok közt élők lényegesen elégedettebbek a helyzetükkel, mint azok, akik a napi munkában és a havi kereset nagyságában is jól mérhetően érzik az erejüket. Ez utóbbiak azok, akik szégyellik, hogy ebben a házban, ahogy a környéken nevezik, a „Bagoly-várban” laknak. Az idősebbek, bár legalább ugyanúgy várják a tanács új lakást kiutaló határozatát, inkább arra figyelnek fel, hogy személyes életükben mennyi és milyen változások estek a legutóbbi húsz évben.

Gombos Józsefné 64 éves nyugdíjas szövőnő, a ház kisegítő házmestere. Lakása társbérlet: egy szoba és a közös használatú konyha, valamint a kamrából átügyeskedett mosdófülke. Jó fekhelyek, tisztaság. Gombosné egymaga lakja a szobát.

— 1936 óta lakom itt: ebben a lakásban nyolcan éltünk. A főbérlők, hat albérlővel. Még a kamrában is állt egy szalmazsák. Harmincöt pengő volt a lakás havi bére: munkásember egymaga csak nagyon nehezen tudta kinyögni. Kellett az albérlő. Még nem is ebben a lakásban volt a legtöbb.

— Kilenc pengőt kerestem egy héten a szövődében: nagyon ünnepélyes nap volt, ha kimehettem a szigetre hatvan fillér belépődíjért, vagy harminc—negyven fillérért moziba.

Gombosné 990 forint nyugdíjat kap, ehhez jön most még az ideiglenes házmesterségért járó díjazás. Időnként vendégeket is hív: legutóbb volt albérlője látogatta meg a feleségével. Rántott húst készített, frissen sült burgonyával — „ilyen volt”, cuppant összefogott ujjai hegyére —, uborkasalátával; magamagának paradicsomsalátát készített, mivel cukorbeteg. Egy liter bort ittak, feketekávét. Míg dolgozott, négy ízben járt két-két hétre a Balatonnál: „Úgy jöttem haza, mint egy néger, csak a fogam villogott.”

A ház legfőbb veszélyessége nem a megroggyant födémszerkezetben rejlik. Broskóné aránylag fiatalon szerzett szívbajt: a férje lábsebe nem akar gyógyulni. Cukorbetegség, idegbetegség, reumák, isiászok, szívbajok, csontrendszeri megbetegedések: a ház idősebbjeivel kitűnően lehetne demonstrálni a földbe süppesztett és tömeglakásokban való tartós tartózkodás következményeit.

A ház másik része, a lakóknak mintegy a fele már a fiatalabb generációhoz tartozik. Ezekben a lakásokban „Varia”, „Fáklya” és hasonló típusú bútorok állnak: és kisipari kombinált szekrények, hatezerért, csináltatott — és nem is mindig kispolgári ízlés szerint csináltatott — rekamiék, a hozzá való fotelekkel együtt nyolcezerötszázért.

Ezekben a lakásokban az életkörülmények látszólagos változatlansága a legnagyobb téma. Ha valaki ellentmond, elég ingerült hangú választ kap.

— A régebben: az már régebben volt. Azóta más világ van.

— Negyvenöt előtt kis senkik voltunk, akkor természetes volt, hogy ilyen helyen lakunk.

— Kinyitották a szemünket, uram. Rájöttünk, hogy mi is emberek vagyunk.

1936.

„Mitől várják a világ jobbra fordulását? — ezt a munkásház sok lakójától megkérdeztük. Vállat vontak, kényszeredetten mosolyogtak. Nem tudják, hogyan járulhatnának maguk is hozzá a »világ« megváltoztatásához, helyzetük javításához... Egy fiatal nő... azt mondta előttünk: »Bár csak kitörne már a háború, akkor legalább megint munkát kapnának a nők«. Ez a háromgyerekes anya valamikor takarítónő volt, most ínségmunkára jár. Mikor megkérdeztük..., hogy mivel tölti szabad idejét, vállat vont: »Alszom«. Ha pedig nem alszik, akkor valami jobb munka után jár. Szórakozásai nincsenek.”

1966.

Czakó István, a házbizalmi, 1935 óta lakik a házban. A Villamos Erőmű Vállalat főszerelője. Két gyermeke van.

— A háború alatt szerencsém volt: ha ugyan szerencse, hogy valakinek rossz a szeme. Csak kisegítőnek hívtak be, frontszolgálatra alkalmatlan lettem. A többiek, az osztálytársaim bevonultak. Egyetleneggyel sem találkozom soha, pedig itt laktunk a környéken. Tizennyolc évesek voltak.

Én elkövettem egy hibát. Telebeszélték nekem a fejem, hogy így lesz jobb, úgy lesz nagyobb keresetem, ha elmegyek egy szövetkezetbe. Elmentem, egy év alatt kiderült, hogy kár volt.

A vándorlás közben az átigazolásom a pártba elmaradt. Akkoriban főként az járt az eszemben: a pénz, a pénz... Én azóta már annyit gondolkodtam ezen. Biztosan visszavennének, a munkámmal is elégedettek, főszerelőnek neveztek ki közben: de hogy álljak oda a plénum elé?

Tolnainé 1937 óta lakik a házban. Két gyerekkel maradt itt, amikor a férje meghalt. 53 éves, a Szemüvegkeretgyárban betanított gépmunkás. Keresete 1500—1600 forint. A lányával él, aki honvédségi polgári alkalmazott. A fényképét mutatja: közben előkerül az ő kiválómunkás-oklevele is.

— Én nem foglalkozom az ilyen politikai dolgokkal. Három elemim van, kislány korom óta dolgozom. Amelyik ember szeret dolgozni, annak nem kell nyomorogni. Nem azt mondom, hogy nincs semmi baj, de nyomornak nem kell lenni már. Ha megkapjuk az új lakást, nyugdíjba megyek majd, amint állunk valahogy vele.

Broskóné a vasárnapi ebédet főzi. Mellette a széken háromnégy játékbaba.

— Nem, nincs gyermekünk. Az enyémek ezek a babák, én játszom velük. Nyolcéves korom óta kellett dolgoznom. Nekem nem volt időm játszani... és babáim sem voltak. Mindig dolgoztam.

A férjemnek három öltönye van, igaz, ebből egy kincstári, mert portás: meg három bakancsa, ebből egy a zálogházban van most. Összesen ezernyolcszáz körül keresünk, illetve én rokkantsági nyugdíjat kapok, 540 forintot. Nekem két szövetruhám van, meg hat nyári ruhám, meg két nagykabátom. Szépek.

Nemigen járunk el itthonról moziba sem, a szívem miatt. Árt az izgalom. Azért a háborús híreket elolvasom: a vietnami dolgokat. Az nagyon rettenetes. Én tudom. Én a háborúnak vagyok a betege. És inkább ennék csak sós kenyeret, meg vizet, de háborút nem akarok sehol.

Gombosné a bejelentő könyvet mutatja: nézzem meg csak nyugodtan.

— Heten voltunk gyerekek, édesapám paraszt volt. Volt egy gazdag keresztanyám, ahhoz adtak, mikor már ennünk sem igen volt: annál éppen úgy voltam, mintha kiscseléd lennék, csak fizetést nem kaptam.

Igen, hát most is van szegény ember, az biztos. De hol van ez a régitől, amikor otthon csinált bocskorban jártak Pesten az utcán tisztességes munkásemberek? És hetven- meg nyolcvanéves korukig dolgozhattak? Kérem, én járok a piacra, látom: feljön az a parasztnő, kucsma, irhabunda rajta. Így volt ez valamikor? El voltunk maradva, meg buták voltunk:

Nyugodtan él az ember, és ez a fő. Tessék idefigyelni: akinek nem tetszik ez a demokrácia, jobb, ha felakasztja magát. — Visszaolvasom, mit mondott. — 64 éves vagyok, sokat dolgoztam én életemben, tudom, mit beszélek.

1936.

„Egy csepeli munkás fiatal felesége, aki aránylag »jó« helyzetben van, és akinek két albérlőnél többet nem kell tartania, egy évvel ezelőtt olvasott utoljára könyvet: Molnár Ferenc Zenélő Angyalát... Moziban egyszer voltak az utolsó tíz hónapban... Egy fiatal takarítónő nemrég hozzájutott Darvas József regényéhez, a Fekete kenyérhez. Elragadtatással beszélt a könyvről. »Nem is tudtam, hogy olyan regények is vannak, melyek rólunk szólnak, a mi életünkről.«

A rádió hangosan szól az egész világon, az írók írnak, a színészek játszanak, a film pereg. A Visegrádi utca 20—24. számú ház lakói ezalatt szobáikban és konyháikban üldögélnek, fáradtan és keserűen, többnyire petróleumlámpa fényénél alusznak, maguk elé bámulnak, esetleg civakodnak..., mert ők kultúrában élnek és jól megszervezett polgári társadalom őrködik anyagi és szellemi javaik fölött.”

1966.

Tévedés lenne azt hinni, hogy ezek az emberek az őket közvetlenül érdeklő problémákon kívül egyéb kérdésekkel nem foglalkoznak: bár kétségtelen, hogy a huszonkét lakót legfőképpen az izgatja, mikor költöznek már végre el ők is, és milyen lakást kapnak. De azért attól kezdve, hogy miért nem lehet borjúhúst kapni: illetőleg miért csak Budapest bizonyos kerületeiben: egészen addig, hogy — nem utolsósorban — saját ügyeikkel kapcsolatos tapasztalatok alapján, ez természetes — a vezetés különböző intézményeiben milyen a hang és mi módon lehetne változtatni a szembetűnő szervezetlenségen, minden szóba kerül a családi körben, esti udvari beszélgetésekben.

És persze van részegeskedés is, és ebből és nem ebből származó veszekedés: pletykaság, rosszindulat. És van olyan is, aki már most „spekulál”: az új lakásban lehet-e majd albérlőt tartani. Nem angyalok laknak a házban: csupán emberek, akik életükben először jutnak majd olyan körülmények közé, amelyekben a józan, és önmagához méltó emberi gondolkodás természetes talajra talál. És kiterebélyesedhetnek a már meglevő, de nem utolsósorban egyszerűen helyhiány vagy a környezet deprimáló hatása miatt eddig ki nem fejlődhetett igények. Egyebek közt a kulturális igény: először, természetesen, maguk köré, a mindennapi életükben képzelnek kulturált rendet.

De a ház lakóinak nem újdonság a kultúra más formája sem: bár — mint mindenütt a világon — a kisgyerekek, a hajnali kelés, és főként a kialakulóban levő televíziós életforma nem a legkedvezőbben befolyásolja a színházi stb. jellegű igényeiket. A huszonkét lakás egyharmadában van televízió: nézik és bírálják is a műsort. Csaknem mindenki olvas újságot, a nők is: még az is, aki az előző újságkihordóval összeveszett és haragjában lemondta a lapot. Moziba, színházba főként a fiatalok mennek, akik helyett a mama elkészíti a másnapi tízórait és kitakarít. A „korosabb” házaspárok inkább csak kedves emlékként emlegetik az öt, a tíz év előtti helyzetet, amikor „szórakozni jártunk, hajaj!”.

A könyvekkel lényegesen jobb a helyzet. Főként a körzeti Szabó Ervin Könyvtár kisugárzása látszik: egy és három elemit végzettek olvassák nem csupán az Ordasokat és Jókait, de Bárány Tamástól Zelk Zoltánig az élő magyarokat, a világirodalmat. Veszik is. Egy-két lakásban a szűkösség és könyvekre is veszélyes nedvesség ellenére nagyon csinos magánkönyvtárakat találni; Világirodalmi Könyvtár teljes sorozat, Radnóti, Shakespeare összes, Goethe, Karinthy, Mikszáth, Móricz.

*

Ha valaki felkeres az elköltözött több mint százhúsz lakóból néhányat, ne csodálkozzék, hogy a házra hivatkozva nem szívesen fogadják. Bár sokan vannak, különösen az idősebbek közül, akik mindenáron a környéken szeretnének új lakáshoz jutni: a kiköltözés pillanatában úgy rázzák le magukról a Visegrádi utca 20—24. emlékét is, mint a vedlett, kinőtt kacatot. És nem csupán képletesen.

Van olyan család, amelyik a legszükségesebb holmin kívül semmit sem vitt magával. Hallottam — Faragó Károly géplakatostól és feleségétől, akik éppen a régi házzal szemben költöztek egy fürdőszobás lakásba —, hogy bár „majdnem mindenük megvolt, azért huszonkétezer forintjukba került, míg végre egészen otthon érzik magukat”. A még a házban lakók anyagilag is készülnek az elköltözésre: volt, aki nyolcszáz forintot „vallott be” erre való tartalékként, volt, aki húszezret. Volt olyan, aki azt mondta, hogy még a testén levő ruhát is eladja.

A most 97 éves ház nem éri meg fennállásának százéves fordulóját. Az egész környéket elcsúfító Bagoly-vár eltűnik hamarosan. Volt lakói — némi érthető szentimentalizmust leszámítva, mely főként az elmúlt erőnek és fiatalságnak szól — elfelejtik, mert többségükben nagyon is igyekeznek elfelejteni, hogy itt éltek. Valószínű, hogy ismét lakóház épül majd a helyére: az új lakók számára a régi „munkáslak” a megfoghatatlan és érthetetlen múltat jelenti csupán. Ha ugyan eszükbe jut valaha is eltöprengeni a hely történelmén.

1945-ben, az udvaron tartott MKP-pártnapon mondták ki először: ezt a házat le kell bontani, hogy emléke se legyen. Nem vagyok bizonyos benne, hogy nem kellene legalább egy lakást, egy lépcsőfordulót jelenlegi állapotában megőrizni: és nem csupán arra emlékeztetőnek, hogy a házat Ybl Miklós tervezte.

Várkonyi Mihály